

הקדמה

התיאוריה הכלכלית של בקר לפשיעה וענישה (Becker's theory of crime and punishment) ידועה כאחת התיאוריות המפורסמות ביותר בספרות המחקרית כאמצעי לניבוי והפחתת מעורבותם של אנשים בפשיעה (Becker, 1968; Mendes, 2004; Van-Velthoven, & van-Wijck, 2016). תיאוריה זו גורסת כי אנשים צפויים לקחת חלק בפשיעה במצבים בהם התועלת המיוחסת לביצוע עבירה נתפסת כגבוהה בהשוואה לתועלת אשר ניתן להפיק מהכוונת זמן ומשאבים לטובת ביצוע פעולות אחרות. על כן, לצורך צמצום היקף הפשיעה בחברה על מערכת אכיפת החוק לפעול להפחתת התועלת, לצד הגברת העלויות, הקשורות במעורבות בפשיעה.

בקר הציע שני גורמים מרכזיים ליצירת הרתעה מפני מעורבות בפשיעה – ודאות הענישה; וחומרת הענישה. ככל שרמת הודאות להיתפס ולהיענש בעקבות מעורבות בעבירה, וכן, ככל שהעונש הנגזר בעקבות העבירה חמור, כך התועלת הקשורה למעורבות בפשיעה פוחתת, ולכן, רמת הפשיעה בחברה צפויה להצטמצם (Mendes, 2004; Van-Velthoven & van-Wijck, 2016). לאורך העשורים האחרונים מחקרים אמפיריים רבים בשדה הסוציולוגיה, פסיכולוגיה, קרימינולוגיה וכלכלה, ביקשו להעמיד למבחן את הנחות תיאוריית הפשיעה של בקר בשטח (Mendes, 2004). בהקשר זה, בעוד שתיאוריית הפשיעה של בקר ייחסה משקל שווה לשני גורמי ההרתעה - ודאות הענישה וחומרת הענישה, מספר רב של מחקרים אמפיריים הראו כי גורם ודאות הענישה בעל תפקיד דומיננטי וחשוב יותר בניבוי פשיעה בהשוואה לחומרת העבירה (Mendes, 2004; Van-Velthoven, & van-Wijck, 2016).

ספרות מחקרית ענפה כבר עסקה בבחינת תפקידם היחסי של ודאות הענישה מול חומרת הענישה בניבוי פשיעה, יחד עם זאת, יודגש כי הספרות התיאורטית והאמפירית בתחום "ההרתעה" התמקדה בעיקר בבחינה והשוואת גורמי ההרתעה לעיל תוך התייחסות לאינדיקטורים אובייקטיביים ברמה המאקרו – חברתית. מספר דל בלבד של מחקרים קודמים התמקדו בבחינת תפקידם היחסי של ודאות וחומרת הענישה תוך התבססות על אינדיקטורים סובייקטיביים ברמה המיקרו - חברתית, כפי שהם באים לידי ביטוי בעמדותיהם ותפיסותיהם של אנשים בנוגע לחומרת הענישה והודאות להיתפס ולהיענש בעקבות מעורבות בעבירות (Mendes, 2004). מטרת המחקר הנוכחי למלא חלל זה בספרות המחקרית ולבחון את הנחות התיאוריה הכלכלית של בקר תוך התבססות על אינדיקטורים סובייקטיביים, כפי שהם באים לידי ביטוי בעמדותיהם של אינדיבידואלים כלפי ודאות ענישה, חומרת ענישה ומעורבות בפשיעה.

סקירת ספרות

פשיעה – הגדרה והשלכות שליליות

פשיעה מהווה תופעה אוניברסאלית, חוצת תרבויות וזמנים, המעוררת דאגה רבה בקרב הציבור במרבית מדינות העולם (Friedrichs, 2015). ברונטון – סמית וסטורגיס (Brunton-Smith & Sturgis, 2011) מציינים כי פשיעה מהווה את אחד מתחומי המחקר החשובים ביותר בספרות המחקרית, בייחוד בשדה הקרימינולוגיה, ובעלת השפעה משמעותית על עיצוב מדיניות של גופי אכיפה בכל העולם. על מנת להגדיר פשיעה, בראש ובראשונה, יש להסביר מהו חוק?. בכלל זה, חוק מתייחס לציווי אנשים לקחת חלק בהתנהגויות, או לחלופין, להימנע מהתנהגויות מסוימות. בהתאם לכך, חוקרים רבים מציינים כי פשיעה באה לידי ביטוי בפעולות הנוגדות את הוראות החוק. הגדרות אחרות מתייחסות לפשיעה כהפרה של כללים חברתיים פורמליים אשר נקבעו על ידי המדינה, ולרוב, כוללת סנקציה כלפי העבריין, כגון – קנס כספי; הקדשת שעות שירות לטובת החברה; ריצוי עונש באמצעות כליאה ומאסר וכדומה. חרף האמור לעיל, חשוב לציין כי ישנם מקרים בהם אי ציות לחוק אינו מוגדר כפשיעה, למשל – אי ציות לחוקים אזרחיים הבאים לידי ביטוי במעורבות בעבירות הנחשבות לקלות, כגון – חציית כביש באזור ללא מעבר חציה; השלכת פסולת מרכב בזמן נסיעה; עישון באזור ציבורי וכדומה. בהמשך לכך, חוקרים אחרים מגדירים פשיעה כאי ציות לחוק תוך מעורבות בעבירות פליליות הנחשבות לחמורות באופן יחסי, למשל – גניבה, אלימות, אונס, רצח, הונאה, עבירות סמים וכיוצא בזה (Brunton-Smith & Sturgis, 2011; Friedrichs, 2015).

גוף רחב של ספרות מעלה כי פשיעה טומנת בחובה מגוון רחב של השלכות שליליות חמורות. בהקשר זה, חשיפה לפשיעה יוצרת בקרב אינדיבידואלים תחושה של קורבנות, תסכול וחוסר אונים, המובילים לפגיעה רגשית ופסיכולוגית (Dinisman & Moroz, 2017). מחקרים מעלים כי בהשוואה לאנשים הנחשפים לרמות נמוכות של פשיעה, אנשים הנחשפים לרמות פשיעה גבוהות סובלים יותר מבעיות פיזיולוגיות, התנהגויות ומנטליות, לרבות: בעיות עיקול, חולי כרוני, בעיות פוריות, הפרעות אכילה, דיכאון ומחשבות אובדניות, הפרעת חרדה אובססיבית קומפלסיבית, אגרסיביות ואלימות, התמכרות לסמים וכדומה (Dinisman & Moroz, 2017; Hertz, Everett Jones, Barrios, David-Ferdon, & Holt, 2015). בהמשך לאמור לעיל, גוף רחב של ספרות מלמד על קשר בין חשיפה לפשיעה לבין מונח המכונה "פחד מפשיעה" (Fear of Crime). ממצאי מחקרים בתחום "פחד מפשיעה" הראו כי אזרחים המתגוררים באזורי "נקודות חמות" של פשיעה (Hot-Spots of Crime), המתאפיינים ברמות פשיעה